

ЧИ ПРАВИЙ БУВ ГУДЕРІАН? ДО ПИТАННЯ ПРО ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬК ПІД МОСКВОЮ

Сурнін Володимир Борисович

кандидат історичних наук, доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: vladimir46surnin@gmail.com

У даній статті розглядаються драматичні події 1941 р. під Москвою, що завершилися розгромом німецьких військ і звільненням радянською армією багатьох окупованих загарбниками територій. Ця тема до сих пір становить науковий і практичний інтерес у зв'язку з численними спробами переглянути причини поразки вермахту і зриву операції «Тайфун», що мала своїм завданням захоплення радянської столиці. У центрі уваги автора – погляди крупного військового діяча гітлерівської Німеччини генерал-полковника танкових військ Гудеріана. Як командувач 2-ї танкової групи (армії), Гудеріан брав активну участь у розгромі Південно-Західного фронту радянських військ і поході на Москву. На думку Гудеріана, німецький наступ на Москву провалився з двох причин: 1) через неправильну стратегію Гітлера і 2) погану погоду. Обидві ці тези, взяті на озброєння західною історіографією, докладно розглядаються у роботі і піддаються критиці на основі наявних джерел і перевірених фактів. З метою відновлення історичної правди, очищення переломних подій 1941 р. від хибних уявлень і невірних трактувань, у статті розглядаються ключові етапи битви під Москвою, а також співвідношення сил на кожному з них. Особливу увагу приділено виявленню причин зриву гітлерівського плану захоплення Москви, в тому числі пов'язаних з природним фактором. На основі вивчених матеріалів і джерел автор дійшов висновку, що поразка німецьких військ під Москвою не була випадковою. Незважаючи на перемоги, досягнуті завдяки раптовості нападу і технічній перевазі, вермахт не зміг у перші місяці війни домогтися вирішального успіху на всіх ділянках Східного фронту. А там, де він був, нападники зазнавали величезних матеріальних і людських втрат. Це залишало радянському командуванню час і свободу для маневру, який підкріплювався наявними стратегічними резервами. Плануючи операцію по захопленню радянської столиці, німецьке командування змушене було виходити з цієї реальності. Тому генеральний наступ на Москву розгорнувся не раніше і не пізніше, ніж він міг відбутися. Радянське Головнокомандування, незважаючи на скрутні обставини, повністю контролювало ситуацію і вживало всіх необхідних заходів для відбиття атаки на столицю. За тих умов крах операції «Тайфун» був об'єктивно неминучим і стався б за будь-якої погоди.

Ключові слова: план «Барбаросса», група армії «Центр», «блискавична війна», Гудеріан, операція «Тайфун».

Постановка проблеми. У наступному році виповнюється 80 років розгрому німецьких військ під Москвою. До цієї події падіння радянської столиці здавалося вирішеним, а разом з ним і повна поразка Червоної армії в протистоянні з вермахтом. Доля радянської держави висіла на волосині, таким же сумнівним уявлялося більшості політиків і майбутнє світу. З поразкою більшовицької держави для Гітлера відкривалися привабливі перспективи для експансії в Африку, Азію і навіть Північну Америку. Однак на шляху цих грандіозних планів встали безмежна мужність і стійкість радянських людей, які зробили неможливе – і polegлих духом змусили повірити в кінцеве торжество добра над злом. Несподіванка і фундаментальні наслідки Московської битви для всієї кампанії на Східному фронті викликали у сучасників величезний інтерес до неї. Але якщо противники нацизму та фашизму на Заході прагнули знайти об'єктивні причини успіху Червоної армії у вирішальній битві 1941 р., то биті німецькі генерали шукали усіякого роду виправдання своєї невдачі.

Основоположні тези з цього питання сформулював генерал-полковник танкових військ вермахту Гейнц Гудеріан. Гудеріан був не просто крупним командиром, він належав до еліти вищого військового керівництва нацистської Німеччини. І в

цій якості, безумовно, висловлював його колективну думку. У своїх післявоєнних «Воспоминаниях солдата» Гудеріан називає дві основні причини невдалого для німецької армії результату битви під Москвою, безпосереднім учасником якої він був: 1) неправильна стратегія Гітлера і 2) погана погода. Як і його колеги, Гудеріан вважав, що не слід було відволікати сили на розгром Південно-Західного фронту червоних і захоплення Києва. Кинувши туди війська, Гітлер упустив вигідний момент. Що стосується погоди, то цей фактор був для Гудеріана не менш важливим. У листі з фронту, датованим 6 листопада 1941 р., Гудеріан писав: «[Наші] найкращі побажання терплять крах через стихію» [Гудеріан, 1998, с. 333].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як не дивно, більш тверезого погляду на зазначені події західна історіографія так і не виробила. У виданому в 2005 р. збірнику німецьких істориків «Друга світова війна: Погляд з Німеччини» ми знаходимо ті ж аргументи, що і у Гудеріана [Вторая мировая война, 2005, с. 182–185]. Щось нове до них додав британський історик Роберт Кершоу. У книзі «1941 год глазами немцев. Берёзовые кресты вместо Железных», перекладеної на російську в 2011 р., він розлого розмірковує про «слабкість» ударного

німецького угруповання під Москвою, яка нібито і стала причиною його поразки від радянських військ [Кершоу, 2011, с. 380].

Ще більш екстравагантний висновок робить сучасний російський історик О. Ю. Пленков, автор кількох книг з історії Третього Рейху. В одній з них він пише: «Причини німецької поразки під Москвою були очевидні: Червона армія несла незрівнянно більші втрати ... в підсумку вермахт просто втопили в крові радянських солдатів» [Пленков, 2005, с. 180; 227]. Цей пасаж читається як докір радянському командуванню в антигуманізмі. За логікою автора, після перших невдач на початку війни радянській армії слід було відразу здатися. Так вчинило, зокрема, в 1939 р. польське керівництво, що через п'ять днів після нападу німців втекло з Варшави і кинуло країну напризволяще. Так вчинив в 1940 р. і уряд Франції, котрий не організував вермахту опору і здав без бою німцям Париж. Сталінське керівництво, навпаки, залишилося в Москві і не пустило туди «цивілізовану» Європу. Мабуть, цей «гріх» до сих пір не можуть йому пробачити переписувачі історії.

Мета статті. Виходячи зі сказаного, автор ставить перед собою завдання відновити історичну правду, очистити переломні події 1941 р. під Москвою від хибних уявлень і невірних трактувань.

Виклад основного матеріалу. Почати слід з аналізу планів завойовників. Москві відводилося в них вирішальне місце. «Москва – це не тільки голова і серце СРСР, – роз'яснював генерал Гудеріан. – Це також центр зв'язку, політичний центр, сама індустріальна область і вузол комунікацій всієї країни. ... І якщо ми в Москві здобудемо перемогу над силами ворога і вимкнемо центральну сортувальну станцію Радянського Союзу, тоді перед нами впадуть і інші його області» [Гудеріан, 1998, с. 270].

У підписаному Гітлером плані війни проти СРСР «Операція "Барбаросса"» передбачалося, що після захоплення Москви радянський уряд капітулює [Преступные цели, 1987, с. 34]. Це припущення базувалося на історії воєн в минулому, коли взяття столиці означало поразку держави. Типовий приклад – поразка Наполеона і його вигнання з Франції після окупації Парижа військами антинаполеонівської коаліції в 1814 р. Але даний розрахунок німецького командування щодо Росії був помилковим. Якщо взяти ту ж війну з Наполеоном, то відомо, що після заняття французами Москви у вересні 1812 росіяни не здалися і вигнали, врешті-решт, завойовників зі своєї країни. Німці не врахували цей досвід, зробивши ставку на раптовість і військово-технічну перевагу своєї армії.

Обидва ці фактори на початковому етапі війни спрацювали. Удар по радянським військам в прикордонних районах виявився для них абсолютно несподіваним. З самого початку бойових дій, як і було задумано німецьким генеральним штабом, найбільших успіхів досягла найсильніша в складі вермахту група армій «Центр», націлена на Москву. Під її натиском вже 28 червня 1941 р. радянські війська залишили Мінськ, і 3-а танкова група (армія) німців рушили на Смоленськ. Її командувач генерал

Гот збирався гнати відступаючого противника «без зупинки до самої Москви» [Гот, 1961, с. 116]. Здавалося, перешкодити йому ніщо не може. Відстань від Мінська до Москви по прямій – 676 кілометрів, на машині «з вітерцем» її можна здолати за 8–9 годин. Але німці почали безпосередній наступ на Москву майже через три місяці.

Причини цієї паузи слід шукати не в суб'єктивних прорахунках Гітлера, який не послухався своїх генералів, а в об'єктивних обставинах, що склалися на Східному фронті. Незважаючи на досягнуті успіхи, німецька армія не змогла до 10 липня завдати військам противника нищівного удару в смугах дії груп армій «Південь» і «Північ», а тільки відкинула їх назад. Це створювало потенційну загрозу для групи армій «Центр» на флангах, тож Гітлер вагався з прийняттям остаточного рішення. До того ж, на московському напрямку у німців не все було гладко.

Під Смоленськом атакуючі частини вермахту зустріли запеклий опір радянських військ. 16, 19 і 20 армії, очолювані генералами Лукиним, Конєвим і Курочкіним, активною обороною на два місяці на центральному напрямку скували великі сили ворога і завдали їм великих втрат. Спроби продовжувати наступ на Москву на флангах групи армій «Центр» також не мали успіху [Анфілов, 1989, с. 213]. Було очевидно, що, незважаючи на стрімке просування і блискучі результати, досягнуті вермахтом, противник зберігав здатність до взаємодії і пручався так само завзято, як і на початку кампанії.

Більш того, вище радянське командування робило зусилля, щоб підрубати під корінь наступальний клин, вбитий німцями в оборонні рубежі на шляху до Москви. З півночі контрудар по військах групи армій «Центр» завдала 22 радянська армія, з півдня – 21 армія у взаємодії з 5 армією Південно-Західного фронту. Становище німців не можна було назвати міцним. До того ж, воно погіршувалося сильно розтягнутими комунікаціями, вся німецька техніка потребувала ремонту. Кожен танк рухався від польського кордону своїм ходом, а колісний транспорт, який перевозив паливо і боєприпаси, вже розвалювався від поганих доріг.

З ладу вийшло понад 40% автомашин (до початку війни в армії вторгнення налічувалося 600 тисяч автомашин і броньованих автомобілів). Брак техніки в танкових військах становив у середньому 50% [Кершоу, 2011, с. 378]. Діючі танки, пройшовши в літню спеку сотні кілометрів по пересіченій місцевості, потребували заміни моторів. Командувач 2-ї танкової групи (армії) Гудеріан ще на початку серпня 1941 р. звернувся до Гітлера з проханням виділити його танковим частинам 600 нових двигунів. Трохи повагавшись, Гітлер пообіцяв відправити половину з необхідного ... на весь Східний фронт [Гудеріан, 1998, с. 256]. Цієї кількості ледь вистачало на дві танкові дивізії. Спроба заволодіти Москвою в таких умовах не обіцяла бути успішною. Британський історик Алан Кларк у книзі «План "Барбаросса"» обґрунтовано висловив думку, що кидок на Москву в липні 1941-го був би непомірним ризиком, про який можна сказати

тільки одне: він поклав би край війні – на користь тих або інших [Кларк, 2004, с. 23].

Гітлер, пам'ятаючи сумний досвід Наполеона, прагнув уникнути ризику, тому вирішив наступати в першу чергу не на Ленінград і не на Москву, а на Україну і Крим. Тільки після оволодіння цими стратегічно важливими територіями і наявними там багатими промисловими і сільськогосподарськими ресурсами, після перегрупування і поповнення своїх військ людьми і технікою, німецька броньована машина знову рушила на Москву. 30 вересня 1941 р. почалася операція «Тайфун», яка цього разу мала привести до взяття радянської столиці.

На момент початку операції німці перебували на захід від Вязьми, на південь від Брянська і Орла, але вже за перший тиждень «Тайфуну» просунулися на десятки кілометрів вперед. 3 жовтня радянськими військами був залишений Орел, 6 жовтня – Брянськ, 13 жовтня – Калуга, 14 жовтня – Калінін (Твер), а 16 жовтня німці вже були в Можайську. При цьому за спиною у гітлерівців виявилися відразу два «котли»: під Брянськом в оточення потрапили три радянські армії, під Вязьмою – 37 дивізій [Филипенко, 2011]. За свідченням Гудеріана, вище німецьке командування було «сильно сп'янівшим» досягнутими перемогами [Гудериан, 1998, с. 319].

Однак прорватися до столиці до кінця жовтня німцям так і не вдалося, а потім темп наступу і зовсім впав через настале бездоріжжя. Якщо спочатку завойовники скаржилися на дощ, який зробив непроїжджими ґрунтові дороги, то потім – на мороз, до якого особовий склад вермахту виявився невідготовленим. Після війни народилася навіть легенда про страшні морози під Москвою, які нібито перешкодили взяти радянську столицю.

Однак існує дослідження голландського історика Ф. Тен Кате, в якому він наводить метеозведення за жовтень і листопад 1941 р. Їх аналіз показує, що нічого надприродного з погодою восени 1941 р. в Росії не відбувалося. Кількість опадів, що випали в жовтні – листопаді, була навіть нижче середньої норми (у жовтні – 51 мм при середній нормі 59 мм, в листопаді – 13 мм замість 45 мм). Не було особливо і холодно. Середня місячна температура жовтня склала плюс 2,1 градуса (норма – 3,2), в листопаді – мінус 5,3 градуса (при нормі – мінус 2,3 градуса) [Безыменский, 1987, с. 123].

Сильні морози почалися тільки в грудні, а до цього моменту погода німцям навіть сприяла. Після того, як 7 листопада вдарив мороз, ніщо не заважало їм використовувати не тільки танки, але і колісний транспорт. Перший великий снігопад трапився лише 20 листопада, а до цього часу ударні частини генерал-фельдмаршала Ф. фон Бока (командувач групою армій «Центр») могли зламати оборону захисників Москви. Але сил для останнього кидка у них вже не було ... Що ж завадило завойовникам? Численні джерела, які є в розпорядженні істориків, в тому числі щоденники німецьких солдатів і офіцерів, дають на це питання однозначну відповідь. Німці надірвалися не через непролазну багнюку, яка однаково заважала усім, а через все зростаючий опір противника.

Під Вязьмою оточені радянські армії скували 28 німецьких дивізій, які рвалися до Москви. Противник змушений був до третини своїх сил, в тому числі основні з'єднання піхоти, кинути на боротьбу з оточеними частинами радянської армії. За аналогією з військовими кампаніями на західному фронті, німці розраховували, що відразу почнеться масова здача в полон. Але оточені воліли битися до кінця, відтягнувши на себе колосальні сили ворога. Німецькі танки без супроводу піхоти, пов'язаної боями з оточеними частинами, призупинили свій кидок до Москви [Судоплатов, 2001, с. 327]. Саме героїзм і самопожертва радянських людей, а не грязюка і мороз, зупинили нацистські полчища.

Значення цього фактору важко переоцінити. Характерне визнання в своїх щоденникових записках зробив командувач групою армій «Центр» Ф. фон Бок. Через чотирнадцять днів після початку битви під Вязьмою він визнав: «Використання перемоги під Вязьмою вже неможливо, в наявності недооцінка сили опору ворога, його людських і матеріальних резервів ... росіяни зуміли настільки посилити наші транспортні труднощі руйнуванням багатьох будівель на головних залізничних лініях і шосе, що фронт виявився позбавленим найнеобхіднішого для життя і боротьби ... в приголомшливо короткий термін росіяни знову поставили на ноги розгромлені дивізії, кинули на фронт нові сили з Сибіру, Ірану Кавказу ... втрати офіцерського і унтер-офіцерського складу лякаюче великі ... прагнення коротким штурмом розгромити росіян було помилкою» [Бок, 2006, с. 209; 248].

Йому вторить оберштурмбанфюрер СС Отто Скорцені. Найвідоміший диверсант Третього рейху наступав через Брест і Єльню, брав участь в оточенні Південно-Західного фронту, милувався в бінокль на далекі купола Москви. Але так до неї і не потрапив. У своїх спогадах він пише: «У Рейху була більш хороша стратегія ведення війни, наші генерали краще знали проблеми взаємодії моторизованих дивізій і мали кращу уяву. Однак, починаючи з рядового солдата і до командира роти, росіяни були рівні нам – мужні, спритні, обдаровані маскувальники. Вони запекло пручалися і завжди були готові пожертвувати своїм життям ... Російські офіцери, від командира дивізії і нижче, були молодші і рішучіше за наших. З 9 жовтня по 5 грудня дивізія «Райх», 10-а танкова дивізія і інші частини 16-го танкового корпусу (у якому воював О. Скорцені – автор) втратили 40 відсотків штатного складу. Через шість днів, коли наші позиції були атаковані новоприбулими сибірськими дивізіями, наші втрати перевищили 75 відсотків» [Скорцені, 2012, с. 114; 117].

Зі сказаного вище може скластися враження, що радянське командування, підтягнувши резерви з тилу, мало під Москвою чисельну перевагу. Але це не так. На початку жовтня 1941 р., коли німцям до Москви було рукою подати, чисельність групи армій «Центр» становила 1,9 млн. осіб. У ній було 78 дивізій (в тому числі 14 танкових і 8 моторизованих), 1700 танків, 14 тис. гармат і мінометів. Підтримку з повітря здійснював 2-й повітряний флот генерал-

фельдмаршала Альберта Кессельринга, в ньому було до 1390 літаків. Це становило 42% людей, 33% артилерії і 75% танків від загальної їх кількості на радянсько-німецькому фронті.

Показово, що в порівнянні з 22 червня 1941р. до складу ГА «Центр» входило тепер на два об'єднання більше, – додалися 2-я армія і 4-а танкова група; а загальне число дивізій збільшилося в 1,5 рази. Ніколи німці не використовували настільки величезних сил у складі однієї групи армій і не розгортали на одному стратегічному напрямку три танкових об'єднання з чотирьох. Загальна чисельність протиборчих їм сил усіх трьох фронтів Червоної армії (Резервного, Західного і Брянського) налічувала 1,2 млн. чоловік, 10,5 тис. гармат і мінометів, 990 танків. ВПС трьох фронтів налічували 667 бойових літаків [История второй мировой войны, с. 92–93]. Таким чином, радянські війська поступалися противнику в 1,5 – 2 рази як в особистому складі, так і в бойовій техніці. Лише в авіації, з урахуванням всіх діючих в районі Москви військово-повітряних сил, до початку контрнаступу 5–6 грудня вдалося домогтися рівності і навіть деякої переваги над німцями.

За всіма законами військової стратегії і тактики цього було мало для завдання поразки противнику, але Радянське Верховне Головнокомандування врахувало і інші обставини. Ми вже вказували на велике значення морального фактора, який був на стороні захисників Москви. Побувавши в середині листопада 1941 р. в столиці, командувач 16-ї армії генерал К. К. Рокоссовський засвідчив: «Ми не помітили розгубленості або зневіри» [Рокоссовский, 1972, с. 75]. Бійці і ополченці були сповнені рішучості зупинити і розгромити ворога.

Зіграло свою роль і те, що перехід радянської армії в контрнаступ не був розкритий німецьким головним командуванням. Всі переговори по радіо і листування в радянських військових частинах найсуворіше засекречувалися і контролювалися. Німецькому військовому керівництву не вдалося отримати достовірних даних, які б розкривали задуми противника. Воно до останнього було переконане у своїй перевазі і не мало відомостей про підготовку захисників Москви до рішучого контрудару [Анфилов, 1989, с. 319]. Тому раптовий перехід радянських військ в наступ став для ворога громом серед ясного неба і змусив його відступити від Москви, місцями на 150–250 кілометрів.

Повністю були звільнені Московська, Тульська і Рязанська області, а також багато районів Калінінської, Смоленської, Курської і Орловської областей. Одночасно з початком контрнаступу під Москвою, на північній ділянці Східного фронту гітлерівців вигнали з Тихвіна, тим самим запобігши повної блокади Ленінграда, на півдні – з Ростова-на-Дону. Переслідуючи відступаючого противника, радянські війська форсували річку Міус і створили Барвінківський виступ в районі Ізюма. Були створені передумови для зміни ситуація на всьому Східному фронті. Вперше з початку Другої світової війни німці залишали великі території, захоплені ними.

В ході бойових дій вермахт втратив 50 своїх дивізій. Особливо відчутних втрат зазнало основне

угруповання ворожих військ – група армій «Центр». Вона втратила 11 танкових, 4 моторизованих і 23 піхотні дивізії [Великая битва, 1961, с. 271]. Таких втрат гітлерівська армія ще не знала.

Важливим наслідком військової поразки, що спіткала групу армій «Центр» в грудні 1941 р., стало падіння бойового духу і наростання паніки, що охопила війська. Ось що писав про це підлеглий Гудеріана генерал-лейтенант танкових військ Фердинанд Шааль: «Дисципліна почала валитися. Все більше і більше солдатів пробивалося на захід без зброї, ведучи на мотузці теляти або тягнучи за собою санки з мішками картоплі – вони просто пленталися на захід без командирів. Солдат, що загинули в ході бомбардувань, більше ніхто не ховав. Підрозділи тилу заповнювали дороги, в той час як бойові частини всіх родів військ, включаючи зенітників, відчайдушно билися на передовій. Цілі колони військ забезпечення, – за винятком тих, хто мав жорстке керівництво, – в страху кинулися в тил. Частини тилу охопив психоз, ймовірно тому, що в минулому вони звикли до постійних наступів і перемог. Без їжі, тремтячі від холоду, в повному сум'ятті солдати йшли на захід» [Карель, 2003 с. 279].

Катастрофа могла стати ще більшою, якби не надзвичайні заходи і репресії, що обрушилися на голови відступаючих німецьких генералів і рядових солдатів. Із Західної Європи німцями спішно було перекинуто під Москву 12 дивізій і 2 бригади. Під страхом смертної кари Гітлер заборонив відступати або навіть відходити на захід від Смоленська. За його наказом були створені штрафні роти і батальйони, а по-німецьки «випробувальні частини». На перших порах формувалося 100 таких підрозділів, в тому числі офіцерських; а також «загороджувальні загоны», які стали практикувати «показові» розстріли за самовільне залишення позицій.

В ході зимової кампанії 1941/42 рр. гітлерівські військові трибунали засудили 62 тисячі солдатів і офіцерів за дезертирство, самовільний відхід, непокору і так далі. Були зняті з займаних посад, як такі, що не впоралися з поставленими перед ними завданнями, 35 генералів. У їх числі – генерали-фельдмаршали Браухич, фон Бок, командувачі 2-ї 4-ї танкових і 9-ї армій Гудеріан, Еріх Гепнер, Адольф Штраус. Усунення цих офіцерів символізувало поразку стратегії «блискавичної війни», яка дала настільки обнадійливі результати на початку кампанії на Східному фронті. Тепер завдання гітлерівського командування полягало в тому, щоб не дозволити Червоній армії розвинути свій успіх.

В цілому німецькому командуванню вдалося цього добитися. Адже загальне співвідношення сил, як і раніше, залишалось на стороні Німеччини. Середня чисельність радянських діючих фронтів і армій в четвертому кварталі 1941 р. становила всього 2,82 мільйона чоловік – майже вдвічі менше, ніж оціночне було у німців [Мухин, 2008, с. 11]. Проте, радянська армія не тільки вистояла, а й відкинула противника на рубежі, з яких він починав операцію «Тайфун» в жовтні.

Висновки. Поразка німецьких військ під Москвою не була випадковою. Незважаючи на

перемоги, досягнуті завдяки раптовості нападу і технічній перевазі, вермахт не зміг у перші місяці війни домогтися вирішального успіху на всіх ділянках Східного фронту. А там, де він був, нападники зазнавали величезних матеріальних і людських втрат. Це залишало радянському командуванню час і свободу для маневру, який підкріплювався наявними стратегічними резервами. Плануючи операцію по захопленню радянської

столиці, німецьке командування змушене було виходити з цієї реальності. Тому генеральний наступ на Москву розгорнувся не раніше і не пізніше, ніж він міг відбутися. Радянське Головнокомандування, незважаючи на скрутні обставини, повністю контролювало ситуацію і вживало всіх необхідних заходів для відбиття атаки на столицю. За тих умов крах операції «Тайфун» був об'єктивно неминучим і стався б за будь-якої погоди.

Список використаних джерел

- Анфилов, В. А., 1989. *Крушение похода Гитлера на Москву. 1941*, Москва: Наука, 350 с.
 Безыменский, Л. А., 1987. *Укрощение «Тайфуна»*, Москва: Моск. рабочий, 222 с.
 Бок Ф. фон., 2006. *Я стоял у ворот Москвы. Военный дневник командующего группой армий «Центр»*, Москва: Яуза, Эксмо, 511 с.
Великая битва под Москвой, 1961, Москва: Воениздат, 304 с.
Вторая мировая война: Взгляд из Германии, 2005, Москва: Яуза, Эксмо, 416 с.
 Гот Г., 1961. *Танковые операции*, Москва: Воениздат, 207 с.
 Гудериан, Г., 1998. *Воспоминания солдата / Пер. с немецкого*, Смоленск: «Русич», 656 с.
История второй мировой войны 1939 – 1945 гг. в 12 томах, 1975. Т. 4, Москва: Воениздат, 536 с.
 Карель, П., 2003. *Восточный фронт. Кн. 1. Гитлер идёт на Восток. 1941 – 1943*, Москва: Изографус, Эксмо, 411 с.
 Кершоу, Р., 2011. *1941 год глазами немцев. Берёзовые кресты вместо Железных* [пер. с англ. А. Уткина], Москва: Эксмо: Яуза, 544 с.
 Кларк, А., 2004. *План «Барбаросса». Крушение Третьего рейха. 1941 – 1945*, Москва: Изд-во Центрполиграф, 620 с.
 Пленков, О. Ю. 2005. *III Рейх. Война до критической черты*, Санкт-Петербург: Издательский дом «Нева», 384 с.
 Мухин, Ю. И., 2008. *Средства массовой брехни*, Москва: Алгоритм, 336 с.
Преступные цели гитлеровской Германии в войне против Советского Союза: Документы и материалы, 1987, Москва: Воениздат, 302 с.
 Рокоссовский, К. К., 1972. *Солдатский долг*, Москва: Воениздат, 376 с.
 Скорцени, О., 2012. *Неизвестная война*, Минск: Попурри, 576 с.
 Судоплатов, П. А., 2001. *Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год*, Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 382 с.
 Филипенко, А. Битва под Москвой: первая Великая победа Великой войны, 06.12.2011. [Online] Доступно: <https://www.rbc.ru/society/06/12/2011/5703eff19a79477633d3acd6> (дата звернення 26.02.2020).

References

- Anfilov, V. A., 1989. *Krushenie pohoda Gitlera na Moskvu. 1941* [The wreck of Hitler's campaign against Moscow. 1941], Moskva: Nauka, 350 s. (in Russian).
 Bezymenskij, L. A., 1987. *Ukroshhenie «Tajfuna»* [The Taming of the Typhoon], Moskva: Mosk. rabochij, 222 s. (in Russian).
 Bok, F. fon., 2006. *Ja stojal u vorot Moskvy. Voennyj dnevnik komandujushhego gruppoy armij «Centr»* [I stood at the gates of Moscow. Military diary of the commander of the Army Group Center], Moskva: Jauza, Jeksmo, 511 s. (in Russian).
Velikaja bitva pod Moskvoy [The great battle of Moscow], 1961, Moskva: Voenizdat, 304 s. (in Russian).
Vtoraja mirovaja vojna: Vzglyad iz Germanii [World War II: A View from Germany], 2005, Moskva: Jauza, Jeksmo, 416 s. (in Russian).
 Got, G., 1961. *Tankovyje operacii* [Tank operations], Moskva: Voenizdat, 207 s. (in Russian).
 Guderian, G., 1998. *Vospominanija soldata* [Memoirs of a Soldier] / Per. s nemeckogo, Smolensk: «Rusich», 656 s. (in Russian).
Istorija vtoroj mirovoj vojny 1939 – 1945 gg. v 12 tomah [The history of the Second World War of 1939 – 1945 in 12 volumes], 1975. T. 4, Moskva: Voenizdat, 536 s. (in Russian).
 Karel', P., 2003. *Vostochnyj front. Kn. 1. Gitler idjot na Vostok. 1941-1943* [Eastern front. Prince 1. Hitler goes to the East. 1941 – 1943], Moskva: Izografus, Jeksmo, 411 s. (in Russian).
 Kershou, R., 2011. *1941 god glazami nemcev. Berjozovye kresty vmesto Zheleznyh* [1941 year through the eyes of the Germans. Birch crosses instead of Iron] [per. s angl. A. Utkina], Moskva: Jeksmo: Jauza, 544 s. (in Russian).
 Klark, A., 2004. *Plan «Barbarossa». Krushenie Tret'ego rejha. 1941 – 1945* [The Barbarossa Plan. The collapse of the Third Reich. 1941 – 1945], Moskva: Izd-vo Centrpoligraf, 620 s. (in Russian).
 Plenkov, O. Ju. 2005. *III Rejh. Vojna do kriticheskoj cherty* [III Reich. War to a critical point], Sankt-Peterburg: Izdatel'skij dom «Neva», 384 s. (in Russian).
 Muhin, Ju. I. 2008. *Sredstva massovoj brehni* [Mass media bullshit], Moskva: Algoritm, 336 s. (in Russian).
Prestupnye celi gitlerovskoj Germanii v vojne protiv Sovetskogo Sojuza: Dokumenty i materialy [Hitler Germany's Crimes in the War Against the Soviet Union: Documents and Materials], 1987, Moskva: Voenizdat, 302 s. (in Russian).
 Rokossovskij, K. K., 1972. *Soldatskij dolg* [Soldier duty], Moskva: Voenizdat, 376 s. (in Russian).
 Skorцени, О., 2012. *Neizvestnaja vojna* [Unknown war], Minsk: Popurri, 576 s. (in Russian).
 Sudoplatov, P. A., 2001. *Raznye dni tajnoj vojny i diplomatii. 1941 god* [Different days of secret war and diplomacy. 1941 year], Moskva: OLMА-PRESS, 382 s. (in Russian).
 Filipenok, A. Bitva pod Moskvoy: pervaja Velikaja pobeda Velikoj vojny [The Battle of Moscow: The First Great Victory of the Great War], 06.12.2011. [Online] Dostupno: <https://www.rbc.ru/society/06/12/2011/5703eff19a79477633d3acd6> (data zvernennja 26.02.2020). (in Russian).

SUMMARY

WAS GUDERIAN RIGHT? TO THE QUESTION OF THE CAUSES OF THE DEFENSE OF THE GERMAN ARMY UNDER MOSCOW

Volodymyr Surnin

Candidate of History, Docent; Docent of the Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, SHEE «Uzhhorod National University»

This article discusses the dramatic events of 1941 near Moscow, culminating in the defeat of German troops and the liberation by the Red Army of many territories occupied by the invaders. This topic is still of scientific and practical interest in connection with numerous attempts to reconsider the reasons for the defeat of the Wehrmacht and the disruption of Operation Typhoon, which had the task of seizing the Soviet capital. The author focuses on the views of a prominent military figure in Nazi Germany, Colonel General of the Tank Forces Guderian. As commander of the 2nd tank group (army), Guderian took an active part in the defeat of the South-Western Front of Soviet troops and the campaign against Moscow. According to Guderian, the German attack on Moscow failed for two reasons: 1) due to Hitler's wrong strategy and 2) bad weather. Both of these theses, adopted by Western historiography, are examined in detail in the work and are criticized on the basis of available sources and verified facts. In order to restore the historical truth, to clear the crucial events of 1941 from false ideas and misinterpretations, the article discusses the key stages of the battle of Moscow, as well as the balance of forces on each of them. Particular attention is paid to identifying the causes of the failure of the Nazi plan to capture Moscow, including those related to the natural factor. Based on the studied materials and sources, the author came to the conclusion that the defeat of German troops near Moscow was not accidental. Despite the victories achieved due to the surprise of the attack and technical superiority, the Wehrmacht was not able in the first months of the war to achieve decisive success on all sections of the Eastern Front. And where he was, the attackers suffered huge material and human losses. This left the Soviet command time and freedom to maneuver, which was supported by the existing strategic reserves. When planning an operation to seize the Soviet capital, the German command was forced to leave this reality. Therefore, the general attack on Moscow unfolded not earlier and no later than it could take place. The Soviet High Command, despite difficult circumstances, completely controlled the situation and took all necessary measures to repel an attack on the capital. In such circumstances, the collapse of Operation Typhoon was objectively inevitable and would have occurred in any weather.

Keywords: «Barbarossa» plan, Army group «Center», «lightning war», Guderian, operation «Typhoon».